

A POLITIKATUDOMÁNY OKTATÁSA

ALAN RENWICK

Enyedi Zsolt és Körösényi András:

Pártok és pártrendszerek

Osiris, Budapest, 2001.

304 old., 2480 Ft

Enyedi Zsolt és Körösényi András műve a politikai pártok és pártrendszerek nyugati – elsősorban angol nyelvű – irodalmának jó összefoglalása. Az elméleti áttekintést széles körű, elsősorban Nyugat-Európára vonatkozó empirikus anyaggal támasztják alá, de alkalmanként kitekintenek az Egyesült Államokra, Kanadára, Ausztráliára, Új-Zélandra és Japánra is. De vajon tényleg csak ismertetésre van szükség? Egy tankönyv nem érheti be mások következtetéseinek pusztá összegzésével. Nemcsak ismereteket kell átadnia, hanem ösztönözni és meg is tanítani a diákokat arra, hogy önállóan gondolkodjanak. Ez viszont már némileg más megközelítést kívánt volna, mint amilyet Enyedi és Körösényi alkalmaz.

Legfontosabb céljukat – „a pártokról szóló tudományos irodalmat átfogó módon” bemutatni (12. old.) – nagyjából sikerrel valósítják meg. A politikai párt fogalmának tárgyalása után vázolják a pártoknak a politikai rendszerben betöltött szerepét, majd áttekintik a vonatkozó irodalom legfontosabb vitáit. Szerepel a legtöbb nagy név – Duverger, Neumann, Kirchheimer, Rokkan, Sartori, von Beyme, Kitschelt, Panebianco, Bartolini, Katz, Mair stb. Az elemzésnek nem tárgya a korábbi tudósnemzedék – Michels, Ostrogorski és Weber – munkássága, noha hatásuk érezhető. Ami a párt szervezetét illeti, olvashatunk Weber „honorációpártjairól”, Duverger káder- és tömegpártjairól, Neumann egyéni képviselői és társadalmi integrációs pártjairól, Kirchheimer gyűjtőpártjáról, Panebianco választási-professionális pártjáról, továbbá Katz és Mair kartellpártjáról. Megjelenik a pártrendszer három összetevőjének – közhivatali párt, pártközpont, tagsági párt – Katz és Mair által kidolgozott megkülönböztetése is. A pártrendszereket a szerzők Sartori modelljére támaszkodva tárgyalják, amelyben a pártok számossága mellett a versengésük természetére vonatkozó információk is helyet kapnak; megemlíti továbbá Rae frakcionalizáltság-indexét és a Laakso-Taagepera-féle effektív pártszámot. Nagy terjedelmet szentelnek a pártcsaládoknak és az ideológiai kategóriáknak álta-

lában is és akkor is, amikor részletesen bemutatják a szociáldemokratákat, a kommunistákat, a zöldeket, a kereszténydemokratákat, a konzervatívokat, a liberálisokat stb. Végül hosszan taglalják a párt és a szavazók kapcsolatának természetét.

A választói viselkedésről írott, különösen jól sikerült fejezet összeveti a michigani iskolának a párttal való azonosulás szerepére összpontosító választói viselkedés-kutatását azzal a szociológiai megközelítéssel, amelyet Lipsetnek és Rokkannak a társadalmi törésvonalakra koncentráló munkái példáznak. Röviden bemutatja Downs modelljét is a térért folyó versenyről. A térbeli modellezés további kifejtésében különösen érdekes a térmetafora korlátainak elemzése. A társadalmi törésvonalak és a párttal való azonosulás szerepének megítélésében a szerzők az osztály és a vallás csökkenő jelentőségét, valamint a pártidentitásnak az elmúlt években tapasztalt meggyengülését hangsúlyozzák.

Enyedi és Körösényi a politikai rendszer további, a pártok elemzése szempontjából fontos vonatkozásait is bevonja az elemzésbe. Közülük nyilván a választási rendszerek a legfontosabbak. Politikai következményeiket taglalva kitérnek a választási rendszer különféle típusainak előnyeiről és hátrányairól folytatott vitákra, illetve ismertetik a választási rendszer hatásainak legismertebb elemzését – Duverger „két törvényét” és a mögöttük húzódó „mechanikus” és „pszichológiai” folyamatokat. A korrekt bevezetés a koalíciós elméletekbe elsősorban Laver és Schofield munkájára támaszkodik. Négy fejezet is szól azokról a tényezőkről, amelyeket „a pártok környezetének” aspektusaiként és „a pártverseny háttéréként” (12–13. old.) vesznek figyelembe: a politikai kultúráról, a demokrácia típusairól (itt Lijphart elemzésére támaszkodnak a centripetális, centrifugális, depolitizált és társulások [konszociációs] demokráciákról), az intézményi struktúráról (elnöki, félelnöki és parlamentáris) és a politikai törésvonalokról. Mind-egyik nagyon fontos téma, ám az, hogy bemutatásuk megelőzi a pártok és a pártrendszerek tárgyalását, az ismétlés veszélyével jár: a törésvonalak fogalmát például az 5. fejezetben vezetik be, hogy azután újratárgyalják, még hozzá nagy átfedésekkel, a 13. és a 18. fejezetben. A komplex témáknak az alapfogalmak bevezetését megelőző tárgyalása különösen nyilvánvaló nehézségeket okoz az intézményi struktúrák témakörében (4. fejezet), ahol nem térhetnek ki a kormányzati típus és a pártszervezettípus, illetve a kor-

mányzati típus és a pártrendszer típus hatásai¹ közötti lehetséges összefüggésekre, hiszen a pártok és a pártrendszerek tipológiáját még be sem vezették.

Az irodalom feldolgozásában szerintem különösen az alábbi három, szűkszavúan kifejtett téma érdemelt volna nagyobb teret: Panebianco, továbbá Katz és Mair elmélete a párttípusok evolúciójáról; a párt állítólagos „hanyatlásáról” folyó viták; a pártokkal és pártrendszerekkel foglalkozó nyugati irodalom és a kelet- és közép-európai politikatudomány közti viszony. Mindháromat sorra veszem, s eközben ismételtelen meríték két új, azóta megjelent tanulmánygyűjteményből: a Richard Gunther, José Ramón Montero és Juan J. Linz által szerkesztett *A politikai pártok: régi fogalmak és új kihívások (Political Parties: Old Concepts and New Challenges)* a párttanulmányok számos ászának – Stefano Bartolini, Jean Blondel, Hans Daalder, Richard Katz, Peter Mair, és Steven Wolinetz – figyelemre méltó tanulmányait adja közre; a Paul Webb, David Farrell és Ian Holliday szerkesztette *Politikai pártok a fejlett ipari demokráciákban (Political Parties in Advanced Industrial Democracies)* pedig egymáshoz jól kapcsolódó országtanulmányok gyűjteménye, az aktuális információk és elemzések gazdag tárháza.²

Enyedi és Körösenyi csak röviden érinti a választási-professionális párt Panebianco-féle fogalmát, illetve a kartellpárt és a kartelleseési folyamat Katz és Mair adta meghatározását. Vissza-visszatérnek ugyan ezekhez a fogalmakhoz – a kartelleseési tézis implikációit például az utolsó fejezetben (276–277. old.) említik, noha ezek a pártokról szóló irodalom legfontosabb, sok vitát kiváltó újdonságai. Ruud Koole például kétségbe vonta, alapozható-e egy párttípus olyan fogalomra – a kartell fogalmára –, amely a pártok közötti interakcióra vonatkozik. Az elemzők már rengeteg párttípust azonosítottak, a típusok közötti kapcsolatok azonban továbbra sem tisztáztak és rendszerezettek.³ Herbert Kitschelt például teljesen értéktelennek tartja a kartell-fogalmat, mert szerinte a pártvezetők egyre érzékenyebben reagálnak a tagság és a potenciális választók preferenciáira.⁴

Akár csak Koole, Steven Wolinetz is azt állítja, hogy „kevés hatékony módszerünk van a különféle, változatos formájú pártok osztályozására”.⁵ Szerinte Panebianco termékenyen gondolta újra a gyűjtőpárt-tézist, kiküszöbölve Kirchheimer eredeti megfogalmazásának néhány hiányosságát, Katz és Mair pedig egy fontos új típust vezetett be, amely segíti a pártok időbeli változásának jobb megértését. Továbbra is matematikusnak tartja viszont, hogy egyikőjük sem számol a pártok mindenkor sokféleségével egy-egy pártrendszeren belül. Ezért – Kaare Strøm szavazatorientált, hivatalorientált és programorientált pártokat megkülönböztető munkájára támaszkodva – másfajta osztályozást javasol.⁶

Nem kívánok belebocsátkozni Wolinetz javaslatának részleteibe, csak jelezni akartam, hogy a változatos párttípusok elemzése az elmélet fejlődésének ter-

mékeny területe: milyen mértékű a lezajlott kartellesezés? Különbözik-e az egyes esetekben, és ha igen, milyen tényezőknek tudhatók be az eltérések? Mennyiben jelentenek kihívást a kartellpártoknak azok a kisebb csoportok, amelyek meghatározott szavazókat tudnak megszólítani? Mindezen fontos kérdésekre legalábbis válaszkezdemények találhatóak mind a régebbi irodalomban, mind a mai vitákban.

Egy másik kérdés, amelyben fontos viták zajlanak manapság, a pártok hanyatlását érinti. Paul Webb az Open University Press egyik új kötetének bevezetőjében egyenesen a legfontosabbnak annak tisztázását tekinti, hogy csökken-e a politikai pártok szerepe: „Mennyire relevánsak, mennyire fontosak a politikai pártok a mai demokráciákban? Betöltik-e azokat a funkciókat, amelyeket egy szilárd és hatékony demokrácia elvárhat tőlük? Hatékonyan képviselik-e az állampolgárokat? Úgy tolmácsolják-e az igényeket és szükségleteket, hogy hatékony kormányzati teljesítmények épüljenek rájuk? Segítik-e az állampolgárok demokratikus részvételét és támogatásuk megnyerését? Vagy pedig pusztán haldokló anakronizmusok, egy hajdanvolt politikai élet relikviái, amelyeket mára már túlhaladottá tettek az állam és társadalom közötti kapcsolatok egyéb mechanizmusai?”⁷

Montero és Gunther is felhívja a figyelmet arra, hogy az utóbbi években gyakoribbá váltak a hanyatlásról szóló írások, amelyek kritikus értékelése gondos empirikus kutatást igényel.⁸

Enyedi és Körösenyi részletesen tárgyalja a hanyatlás-irodalom egyik vonulatát, nevezetesen azt a kérdést, hogy meggyengültek-e a pártok és a szavazók közti kapcsolatok. Erre utal a társadalmi törésvonalak csökkenő jelentősége és az, hogy ritkábbá vált a párttal való erős azonosulás. De az irodalom más vetületei is alapsabb tárgyalást érdemelnének.

1 ■ Lásd például Scott Mainwaring: *Presidentialism, Multipartyism, and Democracy: The Difficult Combination. Comparative Political Studies* no. 2 (1993. július), 198–228. old.

2 ■ Mindkettő az Oxford University Press kiadásában jelent meg 2002-ben.

3 ■ Ruud Koole: *Cadre, Catch-all or Cartel? A Comment on the Notion of the Cartel Party. Party Politics* 2, no. 4 (1996. október), 507–523. old.

4 ■ Herbert Kitschelt: *Citizens, Politicians, and Party Cartellization: Political Representation and State Failure in Post-Industrial Democracies. European Journal of Political Research* 37, no. 2 (2000. március), 149–179. old.

5 ■ Steven Wolinetz: *Beyond the Catch-All Party: Approaches to the Study of Parties and Party Organization in Contemporary Democracies. Uo.* 137. old.

6 ■ *Uo.* 149–159. old.

7 ■ Paul Webb: *Introduction: Political Parties in Advanced Industrial Democracies.* In: Paul Webb, David Farrell, Ian Holliday (eds.): *Political Parties in Advanced Industrial Democracies.* Oxford University Press, Oxford, 2002. 1. old.

8 ■ J. R. Montero, R. Gunther: *Introduction: Reviewing and Reassessing Parties.* In: R. Gunther, J. R. Montero, J. Linz (eds.): *Political Parties: Old Concepts and New Challenges.* Oxford University Press, Oxford, 2002. 4. old.

Hogy milyen következményekkel jár a tagsági pártok hanyatlása, az attól is függ, elbitorolják-e más szervezetek a pártok társadalmi szerepét. Mint Montero és Gunther rámutat, szerepüket valóban átvehetik az új társadalmi mozgalmak, a „single issue” érdekcsoportok és a politikai részvétel más, nem konvencionális formái. Míg a tagsági pártok egyértelműen hanyatlásnak indultak, a közhivatali pártok pedig megérették, a pártközpontok sorsát illetően már nem látunk ilyen tisztán. A Webb, Farrell és Holliday által szerkesztett könyv fejezetei arról tanúskodnak, hogy a legtöbb vizsgált országban nőtték a pártok bevételei, és nőtt a központok létszáma is.⁹ Másfelől viszont Katz és Mair szerint a pártok állami támogatását ritkán csatornázták a központi pártszervezetbe, és „a parlamenti pártok, ezáltal a közhivatali pártok által alkalmazott stáb növekedése jelentősen meghaladta a pártközpontok alkalmazotti létszámának növekedését”.¹⁰ Ismét egy kiterjedt vita tehát, amelyet tárgyalni kellene. Hans Daalder először 1992-ben publikált vonatkozó elemzése most átdolgozott formában olvasható a Gunther, Montero és Linz szerkesztette kötetben.¹¹

Utolsó megjegyzésem a pártokról és pártrendsze-kről szóló nyugati irodalom és a kelet-közép-európai pártokkal és pártrendszerekkel foglalkozó kutatók kapcsolatát érinti. Enyedi és Körösényi tudatosan Nyugat-Európára korlátozza a könyv empirikus bázisát, és valóban ritkán hivatkoznak más esetekre. Kelet-Közép-Európa országaira is lényegében csak egyszer, amikor ismertetik Alan Siaroff kísérletét az európai pártrendszerek ideológiai alapú osztályozására. Amikor arról van szó, miként lehet a Siaroff-féle hat típus szemléltetésére használt ábrákon a kelet-közép-európai példákat elhelyezni, megjegyzik: „A kelet-európai országokban tapasztalható képlékeny helyzet miatt ezeket az országokat természetesen nagyon nehéz még bármely képletbe besorolni.” (176–178. old.)

9 ■ Paul Webb: Conclusion: Political Parties and Democratic Control in Advanced Industrial Democracies. In: Webb, Farrell, Holliday: *i. m.* 443. old.

10 ■ Katz, Mair: *i. m.* 123. old.

11 ■ Hans Daalder: A Crisis of Party? *Scandinavian Political Studies* 15 (1992), 269–288. old. és Hans Dalder, Parties: Denied, Dismissed, or Redundant? A Critique. In: Gunther, Montero, Linz: *i. m.* 39–57. old.

12 ■ Peter Mair: *Party System Change: Approaches and Interpretations*. Clarendon Press, Oxford, 1997. 8. fejezet.

13 ■ Az új-zélandi választási rendszer reformjáról I. Jack Vowles: Introducing Proportional Representation: The New Zealand Experience. *Parliamentary Affairs* 53, no. 4 (2000. október), 680–696. old. A választási rendszer további változásairól I. Fiona Barker and Elizabeth McLeay: How Much Change? An Analysis of the Initial Impact of Proportional Representation on the New Zealand Parliamentary Party System. *Party Politics* 6, no. 2 (2000. április), 131–154 old. és Jack Vowles: Parties and Society in New Zealand. In: Webb, Farrell, Holliday: *i. m.* 409–437 old. (amely egészen 1999-ig tartalmazza a pártok tényleges számának adatait). A 2002-es számokat a *The Economist* 2002. augusztusi számából kalkuláltuk.

14 ■ Michael Gallagher: The Political Impact of Electoral System Change in Japan and New Zealand, 1996. *Party Politics* 4, no. 2 (1998. április), 203–228. old.

Csakhogy az Enyedi és Körösényi által bemutatni kívánt nyugati irodalomra már nem jellemző az, hogy ódkodna Kelet-Közép-Európa tárgyalásától. Például Peter Mair könyve, *A pártrendszer változásai (Party System Change)* egy egész fejezetet szentel annak a kérdésnek, hogy miben mások a posztkommunista pártrendszerek.¹² De a főbb érveim azzal kapcsolatban, hogy e tankönyvnek miért kellett volna nagyobb figyelmet szentelnie Kelet-Közép-Európának, összefüggenek a könyv hasznosságát (mármint a pártokat és pártrendszereket tanulmányozó diák számára való hasznosságát) illető fenntartásaimmal.

Mielőtt erre rátérek, röviden megemlítek néhány ténybeli pontatlanságot Enyedi és Körösényi szövegében. Leírásuk szerint Új-Zélandnak kétpártrendszere (151. old.) és egyszerű többségi választási rendszere van (243. old.). Valójában azonban a némethez hasonló vegyes-arányos rendszert használnak már 1996 óta. A parlamenti pártok tényleges száma az utolsó „első befutós” választás (1993) 2,16-os értékéről 3,76-ra emelkedett 1996-ban, 1999-ben visszaesett 3,45-re, majd 2002-ben újra elérte a 3,76-ot.¹³ Japánt olyan országgént írják le, ahol az egyetlen, át nem ruházható szavazat rendszerre van érvényben; ez a leírás szintén elavult, mivel az 1996-os választás óta egymással párhuzamosan működik a választókerületenként egy mandátumot adó egyszerű többségi rendszer és a kompenzációs helyek nélküli regionális listás rendszer.¹⁴ Más empirikus példák sem egészen frissek. Például a német pártrendszer leírása (162–165. old.) nem említi a zöldeket vagy a PDS-t. Mivel a 10. fejezet egy rövid fejtegetése (171–172. old.) hivatkozik rájuk, legalább némi utalás az utolsó húsz év eseményeire kívánatos lett volna a német pártrendszer bemutatásakor is.

Enyedi és Körösényi a nyugati irodalom jó áttekintését adja. Fenntartásaim nem is azzal kapcsolatosak, hogy mi van a könyvben, és mi hiányzik, hanem azzal, ahogyan a feldolgozott témákat kezelik. Egy tankönyv esetében lényeges szempont, hogy mennyire hasznos az egyetemi oktatásban és tanulásban.

Mit is próbálunk elérni a felsőoktatási tanítási-tanulási helyzetben? Reményeink szerint egy adott témakörre vonatkozó ismereteket adunk át a diákoknak. De nem azt várjuk, hogy pusztán visszaöklendezzék e már létező tudást, hanem inkább arra törekszünk, hogy felkeltsük érdeklődésüket az anyag iránt: kreatív gondolkodásra szeretnénk ösztönözni őket, hogy tegyék fel a saját kérdéseiket, és keressék a saját megoldásaikat. Tisztában kell lenniük azzal, hogy mindig nagyon problematikusak azok a fogalmak, elméletek és érvelések, amelyekkel találkozunk, és a bizonyítékok és érvek alapos megfontolása alapján kell értékelnünk őket. Csak így remélhetjük, hogy néhányukban felkeltjük a tudományos pálya iránti érdeklődést. A túlnyomó többség azonban nem lép

tudományos pályára, és kevés hasznát veszi majd a tanulmányai alatt elsajátított konkrét tudásnak. Számukra a gondolkodás élménye lesz az egyetemen töltött idő legfontosabb hagyatéka: az, hogy kérdéseket tehettek fel, feltételezéseket kérdőjelezhettek meg, megoldásokat kereshettek, és azután e megoldásokat is megkérdőjelezhették.

Természetesen nem lehet egyetlen tankönyvre terhelni mindezen célok megvalósításának teljes súlyát, sőt éppen egy tankönyv esetében még indokolt is lehet, hogy csak az alapvető ismeretek átadására szorítkozzék. De annyit egy tankönyvtől is elvárhatunk, hogy legalább ne keresztelje ezeket a célokat. Ebből kiindulva teszek négy konkrét kritikai megjegyzést Enyedi és Körösényi művéről.

Az első és a legalapvetőbb követelmény az, hogy a forrásokat megfelelő hivatkozásokkal kell ellátni, és útmutatást kell adni a további olvasmányokhoz. Ha a tárgyalt téma felkelti a diákok érdeklődését – amit remélünk és amire törekszünk –, akkor valószínűleg további olvasmányokat keresnek. A tankönyv megnyithatja a kaput a tágabb irodalomban való elmélyedéshez azzal, hogy azonosítja a viták kulcsfontosságú vonulatait és a releváns olvasmányokat. A hivatkozások azért is döntő fontosságúak, mert bátorítják annak a felfogásnak a kialakulását, amely a tudást vitathatónak tartja – olyannak, ami nem abszolút és kifogásolhatatlan, hanem ki van téve az emberi felfogóképesség korlátainak.

Van, ahol Enyedi és Körösényi világosan jelzi forrásait: például a káder- és tömegpártok tárgyalása explicit módon Duverger és Neumann írásain alapul (113–114. old.). Máskor viszont nagyon is hiányoznak a hivatkozások. Az egyszerű többségi választási rendszer előnyeinek és hátrányainak egyébként világos leírását (255–257 old.) lerontja, hogy egyáltalán nem idéznek a vitában részt vevő szerzőktől. Ha nem kívánunk mást a diákoktól, mint hogy visszaadják azt, amit mások már kigondoltak, akkor elég az érvek listája is, a kigondolók megnevezése nélkül. A koalíciós elmélet finomabb részleteinek egyébként nagyon jó bemutatását (200–203. old.) ugyancsak lerontja a vonatkozó irodalomra való hivatkozás teljes hiánya.

Van, amikor Enyedi és Körösényi nem idézi az empirikus adatok forrásait. A regionális pártrendszertípusok jellemzőinek összefoglalása (168–175. old.) mindössze két hivatkozással él – a nyolcvanas években született művekre. Pedig ez a rész nemcsak nyers tényeket sorol fel, hanem számos értelmezést is, amelyeknek egyes elemeit vitatni teljesen rendjén való lenne.

Szorosan kapcsolódik ehhez, hogy a szerzők hajlának a fogalmak, modellek és elméletek eltárgyasítására: a minimális mennyiségű idézet azt sugallja, mintha egy-egy szerző csupán az anyag közvetítője, nem pedig megalkotója lenne. Például így: „A gyűjtő-

tőpárti stratégia elemei a következők (Kirchheimer 1966a, 177–200)” – majd egy öt tételből álló lista következik. Mintha ezek az elemek Kirchheimer írásaitól függetlenül is léteznének, mintha egyszerűen csak rájuk talált volna. Valójában ezek az elemek az ő értelmezésében léteznek. Ugyanez az eltárgyasító tendencia figyelhető meg a törésvonalak fogalmának tárgyalásában (55. old.), Sartori pártrendszer-típológiájának bemutatásakor (154. és 161. old.) és másutt is.

Második észrevételem lényegében az első kiterjesztése: fontos, hogy a politikatudomány művelőinek nézeteltéréseit ne fedjük el, mert különben nem tudjuk a tudás vitatott jellegét érzékeltetni. Vajon nincs-e vita például a gyűjtőpárt fogalmának érvényességéről és hasznáról? Kirchheimer tételét már többen megkérdőjelezték – jelesül Steven Wolinetz¹⁵ –, vagy legalábbis – mint Panebianco¹⁶ – továbbfejlesztendőnek ítélték. Vita folyik a pártoknak a politikai rendszerben játszott szerepéről is. Enyedi és Körösényi a következő megjegyzésekkel vezeti be a párt funkcióinak felsorolását: „Az alábbiakban áttekintjük azokat a főbb funkciókat, amelyeket a pártok a politikai rendszeren belül betöltenek – vagy legalábbis betölthetnek. Ismét hangsúlyozzuk, hogy csak a konkrét eset elemzése deríthet fényt arra, hogy egy adott párt ténylegesen betölt-e egy bizonyos társadalmi funkciót.” (16–18. old.)

De hát nyilván nemcsak különböző empirikus változatok lehetségesek, hanem a pártok funkcióit is többféleképp lehet értelmezni. Ezek a különbségek talán nem jelennek meg a gyakorlatban – ahogy Webb is megjegyzi, „valami »elfogadott leltárféle« [a párt funkcióit illetően] tényleg létezik”.¹⁷ Továbbá fontos kérdéseket vet fel, hogy miként befolyásolja az egyes pártok és pártrendszerek eltérő jellege azokat a funkciókat, amelyek betöltésére képesek, illetve miként alakítja karakterüket az, hogy milyen funkciók ellátását várják el tőlük. Ha a pártok egyre kevésbé képesek az érdekek artikulációjára és a választóknak a politikai rendszerbe történő integrálására, akkor ez egyértelműen kapcsolódik például a gyűjtőpártok és talán a kartellpártok kifejlődéséhez is; de melyek az e mögött meghúzódó oksági folyamatok? Mivel a párt funkcióinak elemzése szorosan kapcsolódik valamennyi, a könyv hátralevő részében tárgyalt vitához, nem elég e funkciók lezár – és ezzel a vitát eleve kizáró – listáját prezentálni a könyv elején.

Ez átvezet harmadik észrevételemhez: nem csupán válaszokkal kell szolgálni, fontos a kérdések felvetése is. A párttagság tipológiájának tárgyalásakor is (119. old.) sokat segítene, ha először felvetnék a kérdést:

15 ■ Steven B. Wolinetz: *The Transformation of Western European Party Systems Revisited*. *West European Politics* 2, no. 1 (1979. január), 4–28. old.

16 ■ Angelo Panebianco: *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge University Press, Cambridge, 1988.

17 ■ Webb: *Introduction*, *i. m.* 11. old.

18 ■ Montero, Gunther: *i. m.* 14. old.

miért kell foglalkoznunk – nekünk és a diákoknak – azzal, hogy a tagság közvetlen-e vagy közvetett? Sőt felvethetjük, hogy melyek egyáltalán a párttagsággal kapcsolatos fő kérdések. Enyedi és Körösényi nyilván feltették maguknak ezt a kérdést, mert a fontos témák jó részét tárgyalják. De a kérdések explicit feltevésével azt demonstrálhatnák, miért értelmes dolog a párttagság kérdését tanulmányozni. E nélkül nemigen várhatják el, hogy a diákok érdeklődést mutassanak, s azt sem, hogy kritikusan viszonyuljanak az anyaghoz.

Egy másik példa: a 10. fejezet legnagyobb részét az európai régiók pártrendszer típusainak leírása teszi ki. De nem problematikus-e a regionális pártrendszer típus fogalma? Miért várnánk el, hogy például a francia és a görög pártrendszer jelentős hasonlóságokat mutasson, mikor olyannyira más ezeknek az országoknak a történelme, a geopolitikai helyzete és az intézményi struktúrája? Ami azt illeti, épp Enyedi és Körösényi elemzése ébreszt kétségeket a regionális típusok érvényességét illetően: Finnország és Izland nem nagyon illeszthető be a skandináv kategóriába, Olaszország egyáltalán nem illik a mediterrán típusba, Írország pedig, úgy tűnik, sehová sem illik. Segítene a dologon, ha legalább feltennék a kérdést, hogy van-e értelme a regionális elemzésnek, mi a célja, és milyen régiókat lehet azonosítani – ahelyett, hogy rögtön az egyes regionális típusok leírásával kezdenék. A szociáldemokrata pártok tárgyalásakor is (76–80. old.) hasznos lenne feltenni azt a kérdést, hogy a szociáldemokrácia fejlődésének korszakolása egyaránt vonatkozik-e valamennyi esetre (csak egy rövidke lábjegyzet a Francia Szocialista Pártról engedti meg a kételkedést), vagy hogy a szociáldemokraták milyen mértékben tették magukévá – ahogy a szerzők mondják – a monetarizmust és az újbaloldal értékeit. E nélkül az a benyomás támadhat, hogy abszolút, vitathatatlan tudással van dolgunk. Pedig, bármilyen jók legyenek is egyébként Enyedi és Körösényi válaszai, ilyen tudás nincs.

Utolsó észrevételem arra vonatkozik, hogy a diákoknak tiszta képet kell adnunk arról, miért fontos a pártok világának jellemzőit tanulmányozni. Fontos, hogy lássák az egész vállalkozás értelmét. Máskülönben se okuk, sem alapjuk nem lesz arra, hogy feltegyék a saját kérdéseiket. Számít-e még a pártpolitika a jelenkori demokráciákban? Aggódjunk-e a választók és a pártok közötti gyengülő kapcsolat miatt? Melyek a pártvezetők, a központi szervezetek és az aktivisták közötti hatalommegosztás jelenlegi trendjei, és milyen hatással van mindez arra, hogy kinek van hatalma a *public policy* felett? A hallgatóknak sokat segítene az efféle kérdések felvetése, a tankönyv pedig nyíltan kimondhatná, hogy ezeket szeretné megválaszolni.

A fentiek is alátámasztják azt a véleményemet, hogy a könyvnek javára vált volna, ha több teret szentel a kelet-közép-európai pártok és pártrendszerek fejlődésének. Enyedi és Körösényi húzódozik et-

től, részben azért, mert ezek még fejlődésük korai szakaszában tartanak. Ez a fenntartás azonban csak akkor indokolt, ha a kérdések felvetése helyett a válaszadást tekintjük fő feladatunknak. Néha be kéne érünk azzal, hogy csak kérdéseket tegyünk fel – olyanokat is, amelyekre még nincs világos válasz. A kelet-közép-európai példák megvitatása alkalmas lehet annak belátására, hogy a nyugati irodalom tanulmányozása a diákok saját életére vonatkozóan is releváns lehet. Sok fontos kérdés vár feldolgozásra a nyugati elmélet és a kelet-közép-európai gyakorlat viszonyával kapcsolatban. Egyfelől miként segítheti a nyugati elmélet a kelet-közép-európai esetek elemzését? Másfelől pedig milyen fényt vetnek ezek az esetek a meglévő elméletekre? Montero és Gunther szerint a nyugati irodalom egyik fő gyengesége, hogy zömmel „kizárólag néhány, meglepően kevés nyugat-európai demokráciának a huszadik század első hat évtizedében szerzett történelmi tapasztalatain alapul”.¹⁸ A magyar tudósok akkor járulhatnak hozzá egy szélesebb alapokra épülő elmélet kidolgozásához, ha az összehasonlító viták résztvevőinek, nem pedig külső szemlélőinek tekintik magukat. Nekünk, a felsőoktatásban dolgozó tanároknak pedig nem csupán az a dolgunk, hogy olyan diákokat neveljünk, akik *tudnak* valamit a pártokról és pártrendszerekről és néhány idevágó elmületről. Olyan egyénekké kell formálnunk őket, akik alapos tudás birtokában *gondolkoznak* ezekről a témákról. Enyedi és Körösényi könyve nagyon sok ismeretet nyújt a diákoknak, de – véleményem szerint – nem tesz eleget azért, hogy gondolkodásra is ösztönözze őket. □

Fordította: Galambos Judit